deelnemers op hun *aannameconvo* instructies vinden, die beslist moeten worden opgevolgd. Om een overzicht te krijgen, op welk punt de meeste krachten moeten worden geconcentreerd, is het noodzakelijk, dat men bij de opgave vermeldt, langs welke weg men denkt te komen: via *Keizersveer—Hank, Dordrecht—Kop van het land,* of *Werkendam* en tevens hoe laat men op het punt van keuze zal zijn?
De voordelen zijn echter vele: stel je voor, in de mooiste tijd van het jaar, met lange dagen, kamperen in de Biesbos, in onze *zoetwatergetijdendelta,* temidden van een overweldigende flora en niet minder belangrijke avifauna. Alleen al de gedachte hieraan doet het bloed sneller stromen.
En een ander voordeel — wellicht pijnlijk voor de laatkomers —: *een beperkt deelnemertal!* Want niet meer dan *40 mensen* zullen van al het fraais, dat hier is te bewonderen, kunnen genieten. Heus, dit is ernst: wie niet op de deelnemerslijst staat, kan werkelijk niet worden toegelaten!
Het grote voordeel om op een erf in dit gebied te zitten is, dat er *geen tijd verloren* gaat met het af- en oproeien van de Amer. Wij zullen dus de hele lange dag hebben om op excursie te gaan. Bedenk bij de opgave echter, dat dit geen licht kamp zal zijn; er moet worden geroeid en geploeterd!
Tot kijk op 23 Mei in de Biesbos.

Wout van de Zanden,
Sumatralaan 61, *Zwijndrecht.*

in de A.N.W.B.-reeks: Nederland, ons aller tuin, verscheen o.a.: *Dr H. A. Schönhage en C. J. Verhey:* Tussen Merwede en Amer, een beschrijving van de Biesbos.

IMPRESSIES UIT HET LAND VAN HET SMØRREBRØD

door A. L. J. van IJzendoorn, Hoorn

Esbjerg, Skallingen, Løgumkloster, Vejle, Kopenhagen, Aamose, Allillelinde, Møn, voor ons namen zonder inhoud, toen we in zomer 1952 met de Eindhovense „Rutebil" de grens bij Denekamp-Nordhorn passeerden en in vlot tempo door het golvende parklandschap van de Noordduitse laagvlakte naar het liefelijke land tussen Noord- en Oostzee trokken. Propvol met herinneringen aan kleine avontuurtjes, aan hartelijke kennismakingen, aan leerzame excursies en ontroerend mooie landschappen zijn we allen thuisgekomen. De schat van indrukken ligt nog nauwelijks bezonken — van tijd tot tijd schieten nog weer vóórvallen in onze gedachten. Een kostelijke voorraad van indrukken, waar we allen weer gemakkelijk een jaar op zullen kunnen teren. Het is onmogelijk alles, wat er in Denemarken is gezien, geleerd en genoten, te comprimeren in een klein artikeltje.
Ribe, de oude Deense stad in het Z.-W. van Jutland, was de eerste plaats, waar we wat rustig konden rondkijken. Een sensatie waren de ooievaars, staande op de schoorstenen en flanerend over het wijde, oude plein. Een sensatie vormde daar ook de winkel, waar men barnsteen verkocht en ansichtkaarten.
Esbjerg — de eerste kennismaking met het zure Deense roggebrood en het wittebrood met blauwmaanzaad-garnering, de winkels met de witte „Ligkister", de haven met de vreemde witte vissersschuiten, de excursie naar de visafslag, waar een keurcollectie van vreemde vissen — w.o. haringhaaien en tonijnen — voor de excursionisten lag tentoongespreid.
Skallingen: het schiereiland ten Zuiden van de Blaavandshuk — waar de geoloog Dr Karl Hansen en de coleopterologe mevrouw Dr E. Bro-Larsen

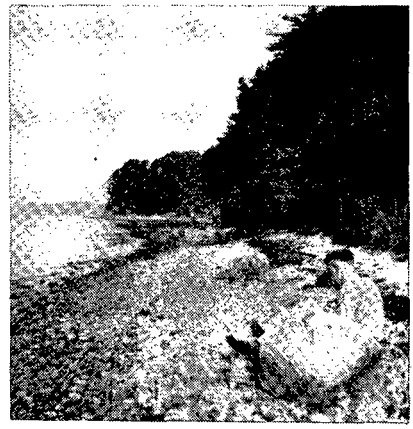

Links: Een typisch Deens plattelands kerkje in Oost Jutland. Rechts: Waar de beuken groeien tot aan het water van het Vejle-fjord, vlak bij onze kampplaats in Ttrsbaek.

ons alles lieten zien, wat van belang was — een dorado voor botanici, entomologen, ornithologen en geologen. Skallingen, woonplaats van een twintigtal soorten Bledius, kortschildkevers op bijzondere wijze gespecialiseerd op het leven in extreme milieu's met hoog zoutgehalte en beperkte voedselvoorraden. Skallingen, het land van de zee, van Obione en kweldergras, de woonplaats van Arenicola en Corophium, de vindplaats van Noordkrompen en Pelikaansvoetjes, het domein van bontbek- en strandpluvieren, van grote sterns en meeuwen, van tureluurs en andere dieren van de slikken.
Løgumkloster, overweldigend door zijn beschermde bossen, ongerept haast door mensenhanden — lindenwouden vol met botanische merkwaardigheden. Orchideeën, Kranssalomonszegel — wouden, waar de buizerd miauwde in de kruinen der bomen, waar de winterkoninkjes schalden in de ondergroei, waar de groenlingen hun trillerend liedje zongen. Løgumkloster, waar we een van de weinige nesten zagen van de raaf, in een loofwoud vol met adelaarsvarens, — waar we prachtige heiden zagen met een rijke variatie aan planten en dieren, waar we hoorden over de experimenten met prae-historische gereedschappen, verificaties van archeo-biologische hypothesen. De Deen Dr Iverson was hier onze gids.
Het eiland Rømø en de brede dijk daar naar toe, met aan weerszijden schorren met bergeenden, kluten, bonte strandlopers en pluvieren, werd ook even bezocht. Dit eiland wekte herinneringen op aan het vroegere eiland Wieringen.
Tipperne, het oudste en grootste van de wetenschappelijke Deense vogelreservaten — een langgestrekt, vlak, met gras begroeid schiereiland aan de zuidzijde van de Ringkøbing Fjord — viel aan de ornithologen enigszins tegen: de aantallen pleisterende vogels waren gering en wat er nog was, was niet goed te zien. We waren hier te láát: als we in de broedtijd waren gekomen, had ons het schouwspel van de broedende kieviten, scholeksters, grutto's, tureluurs, kemphanen, kluten, lachsterns en grote sterns zeker geboeid. Tipperne heeft ons des te meer doordrongen van de onvergelijkelijke schoonheid en rijkdom van onze eigen waddenkusten. Tipperne heeft ons er tevens van overtuigd, dat we heel erg zuinig moeten zijn op de enorm rijke

Links: Het Stevns Klint. Rechts: Moen's vuurtoren-strand met barnsteen, zeeëgels en andere fossielen van velerlei aard.

vogelgebieden in de Waddenzee, die ons nog resten. Tipperne heeft ons trotser gemaakt op de eigen schoonheid van ons wadden- en kustgebied langs Noordzee en IJselmeer!

Himmelbjerget — eerst een schrik: een accumulatie van toeristen, ansichten- en souvenirkraampjes, restaurant en stalling, standbeelden, muzikanten en fotografen — commercialisatie van één der mooiste panorama's van Denemarken. De beklimming van de uitzichttoren deed veel, haast alles, vergeten: onvergelijkelijk en indrukwekkend: meer ná meer, gevat in de glaciale glooiingen van het landschap, omzoomd door weelderige bossen, met daarboven een blauwe lucht vol witte cumuluswolken. Duizenden bospaardestaarten vormden een groene zoom langs de meeroevers.

Tirsbaek aan de Vejle-fjord — een Lejrplads onder de schaduw van de beukenbossen. Een rolkeienstrand, dat we niet zullen vergeten, vooral botanisch interessant. Hier waadden Sloff en Stock in het veterwier *(Chorda filum)*. Hier ving Ruting een echte beekforel. Hier groeiden de bospaardestaarten, geel vingerhoedskruid en stofzaad. Hier werden kleuren- en zwartwitte foto's bij tientallen genomen. Hier lachten de groene spechten je des morgens de tent uit, floten de boomklevers en lawaaiden des avonds de bonte kraaien boven hun slaapbos.

De witte Deense plattelandskerkjes en de boerderijen met vakwerk trokken steeds ook de aandacht. De trip naar de Himmelbjerg leidde ons tot Silkeborg — het enige, wat hiervan in herinnering bleef: een gashouder beschilderd als wereldbol en — voorname herinnering — de eerste hartelijke kennismaking met het smørrebrød, drie van deze heerlijkheden voor één kroon uit een automaat . . .

Een dag, besloten met de sensatie van de ontdekking van een elzenvlag *(Taphrina)* door Houtman — die en passant vertelde over *Dasyneura alni*, de elzengalmug, de elzenhaantjes en de elzen-goudzwam en enige mineerders voorkomend in het blad van de els.

Lillebaeltsbroen: de brug over de Kleine Belt, de voettocht daarover, de vispartijen aldaar, het wijde uitzicht. De rit over Funen via Odense — bezichtiging van een modern Deens interieur met decoratief gebruik van klimop.

Hibiscus, Aralia — werd afgesloten met een vaart over de Grote Belt van Nyborg naar Kørsør, terwijl kap-, storm-, zilver- en mantelmeeuwen ons begeleidden.
Allindelille Fredskov, een bos behorende aan de Kopenhaagse Universiteit, werd bezocht onder leiding van de heer Kjölby en diens vrouw. Dit was een hoogtepunt van de excursies op Sjaelland. Prachtig waren hier de grote parelmoervlinders, die het stalkruid bezochten. Twee planten waren hier wel bijzonder aantrekkelijk. Dat waren de „Multebaer" *(Rubus chamaemorus,* de dwergmoerbeibraam) vanwege haar zeldzaamheid en — ver boven alles uitstekend — de schitterende „Blaatoppen" *(Melampyrum nemorosum,* Boshengel), een uniek gekleurde plant van grote schoonheid met haar gele bloemen onder een top van blauw gekleurde eindblaadjes. En de slakkenkenner Stock plukte de Clausilia's bij tientallen van de beuken, verzamelde massa's Fructicicola's, Enamontana's, Helicigona lapicida's en vele Cepaea hortensis. Onmogelijk alles op te sommen, wat hier was te zien: de bingelkruiden en de gifbessen, de leverbloempjes en het springzaad, de Galega's en Inula's, de kornoeljes en de klokjes. De moesdistels waren talrijk (trouwens, ook op andere plaatsen in Denemarken, zoals bijv. het Grejsdal bij Vejle).
De Aamose — een moerasgebied, dat reeds gedeeltelijk was ontgonnen — was landschappelijk bijzonder mooi: de berken stonden er ragfijn afgetekend tegen de hemel; de dennenwolfsklauw *(Lycopodium selago)* groeide er als een deken zo dik; een ringslang werd er onze tijdelijke gevangene; een jonge bosuil liet zich horen; kneuen en koolmezen, kieften en reigers, talingen en wilde eenden werden genoteerd; geelbandboktorren en vele andere insecten werden door Klaske Duin van de berenklauwen afgeschoven.
Woensdag 6 Augustus was de dag van het smørrebrød en de inkopen: Kopenhagen bekijken, meer dan tien uur lang. Wat blijft een mens daarvan bij? Heel verschillend is dat. Houtman en ik hebben het smørrebrød in zijn velerlei variaties gekeurd, hebben het Deense zilver — sierlijk en uniek — bekeken en iets ervan gekocht, hebben op ons dooie gemak Amalienborg en Frederiksborg, de havenkant en vele winkels bezocht, hebben op de Ronde Toren de met koper bedekte torenspitsen geteld (meer dan 35), hebben intens de drakentoren van de Beurs bewonderd en ook de wondermooie zeemeermin (Lille Havn Fruen) op haar rug bekeken tijdens de rondvaart!
De voorzitter van de afdeling Sjaelland van de Natuurhist. Ver. in Denemarken, de heer E. Larsen, bracht ons naar Monkeskov: Andromeda en Moerasvaren, Blaasjeskruid en Zonnedauw, Orchis maculata en Sturmia, Parnassia, alles bij elkaar in een onvolprezen trilveen. Dan het Stevns Klint, waar de afgebroken, in zee gestorte kerk een sensatie was en de geologen naarstig zochten naar de „Fischtonlaag" in het krijt. Ook de grote kalkgroeve bij Fakse had aller belangstelling. Dan over de Koningin Alexandrine's Brug naar Møn, de parel van de Deense eilanden, het hoogtepunt van heel de reis! Een kampplaats, waar de bosuilen geregeld riepen, waar de fitissen zongen, waar het grimmelde van de roodborsten, waar de grauwe klauwieren geregeld konden worden gezien.
Møns Klint: een onvergetelijke kust — verblindend-witte kliffen, waartegen vele honderden huiszwaluwen hun nesten hadden gemetseld, waar de slechtvalk op de uitkijk zat en de grote sterns riepen boven een Oostzee, die zo'n kleurenschoonheid ten toon spreidde, dat je er stil van werd. Beekjes tussen duizenden reuzenpaardestaarten. Weer bospaardestaarten en stofzaad. Plan-

ten van de breedbladige wespenorchis met zes trossen bloemen. Veel ringslangen, hazelwormen en zeer veel hagedissen, zich zonnend op het krijt.
En dan de tocht langs het Zuiderstrand van Møn, waar de bontbekken fluitend vóór ons uit renden, waar de oeverzwaluwen zich hadden ingegraven in de steile zandhellingen, waar we zèlf echte stukjes barnsteen vonden, die we mooier vonden dan het fijnst gekleurde stuk uit een winkel . . .
Møns Fyr, met zijn indrukwekkende en charmante vuurtorenwachter . . . Møn, waar de grauwe gorzen rinkelden op de electriciteitsdraden, waar de rode marjolein geurend langs de wegen stond, waar het geel van de boerenwormkruiden mij steeds weer opnieuw bekoorde.
Møn, met zijn hunnebed, met zijn gastvrije en behulpzame mensen — we vergeten je nimmer en hebben het voornemen om nog eens bij je op bezoek te komen!
Gedser-Grossenbrode — orgiën van belastingvrije chocolade en sigaretten, van overvolle etensborden (nietwaar, Sloff?). Dan de Duitse douane (uniformen) — Lübeck, Hamburg met het poppenspel van Repelsteeltje. (Eén woord heb ik er van onthouden: het steeds herhaalde „einsperren" — toch wàs het mooi!) Eindelijk — weer erg blij: Denekamp, Oldenzaal — wéérzien van geliefde gezichten . . .

Ierland

Voor het *tentenkamp* in *Ierland* zijn nu hopelijk de laatste moeilijkheden opgelost. Dit is wel gegaan ten koste van twee kampdagen, zodat de data nú zijn: *Zondag* 26 *Juli* tot *Zaterdag* 8 *Augustus*. Het begin- en eindpunt is *Vlissingen*. Vandaar wordt op de eerste dag via Brugge, Ostende en Dover naar Londen gereisd. Na overnachting in één der gemeentelijke ondergrondse slaapgelegenheden en een morgenwandeling, wordt 's middags de trein naar *Liverpool* genomen, die aansluit op de nachtboot naar *Dublin*.
Een korte beschrijving van het te bezoeken gebied vindt men op *pag.* 26—27 van deze aflevering.
De terugreis wordt op dezelfde manier gemaakt, dus weer met de nachtboot over de Ierse Zee, met de trein naar Londen en na een middag en overnachting aldaar op de laatste dag weer terug naar Vlissingen.
Ongeveer 15 km ten Zuiden van Dublin, bij het dorp *Shankill*, wordt het kamp opgeslagen. Voor de excursies wordt, zonodig, gebruik gemaakt van openbare vervoermiddelen. Hiervoor is per persoon *f* 25,— in de begroting opgenomen.
De keukenuitrusting wordt rechtstreeks per boot naar Dublin gezonden. Elke deelnemer kan *één plunjezak* aan deze zending toevoegen. Voor de deelnemers, die *zelf geen tent* hebben, zijn in Dublin twee tenten gehuurd. Het kampgeld bedraagt *f* 240,— voor deelnemers met tent, *f* 245,— voor deelnemers zonder tent. Hiervan dient *f* 100,— *tegelijk met de aanmelding* te worden overgemaakt. Over de betaling van het restant krijgen de deelnemers nog nader bericht. Ook dit moet n.l., vermeerderd met het bedrag, dat men aan *zakgeld* mee wil nemen, *in Nederlands geld* worden gestort, zodat *al het buitenlandse geld collectief gekocht* kan worden. Voor deze reis is een *geldig paspoort* noodzakelijk!
Met nadruk moet er op worden gewezen, dat dit kamp alléén geschikt is voor lieden, die niet tegen de *„ontberingen"* van de zware heen- en terugreis opzien (het is helaas *niet gelukt slaapplaatsen op de boot naar Dublin te*